

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)
 רח' האדמו"ר מצאנז 10
 בני ברק

שיעורים ממורנו ורבינו

מרא דאתרא דשכונת "אדמור מצאנז-והסביבה"

מורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

פרשת ואתחנן – "נחמו" – תשפ"ב

התוכן:

1. "ענייני לא תחמוד" (ליל שב"ק "ואתחנן") – שיעור 1
2. "תשלום על החלפת מזוודות בטעות (שב"ק "ואתחנן") – שיעור 2

ניתן לצפות ולהוריד את כל שיעורי מרן הרב שליט"א

באתרנו: <http://pninim.co.il/>

תחת הלינק: [שיעורי הגאון רבי יום טוב זנגר](http://pninim.co.il/)

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ליל ש"ק פ' ואתחנן תשפ"ב

חתן שלחץ על חמיו להוסיף על התחייבותו כדי שיוכלו לרכוש דירה

מעשה שהיה בחתן וכלה שנפגשו, וההורים סיכמו ביניהם כמה כסף כל צד יתן לזוג הצעיר, ובשטר תנאים היה כתוב שההתחייבות הוא "כמדובר". למעשה החתן לא היה מודע כמה ההורים סיכמו ביניהם, אבל אחרי האירוסין נודע לו, שבעצם הסכום שמדובר הוא הרבה הרבה פחות ממה שהוא צריך מינימלי כדי לרכוש דירה, גם אחרי שיקח משכנתא על עצמו. ויהי היום כשישב לבד עם חותנו, הסביר לו שאין לו שום אפשרות לרכוש דירה וכו' וכו', ולחץ עליו חזק מאוד עד שהסכים להוסיף סכום נכבד. אחרי שרכשו את הדירה, העירו לו חבריו שהוא עבר על לא תחמוד, וממילא אפשר הוא צריך להחזיר התוספת שחמיו הוסיף לו.

אסור ללחוץ על חותנו אחרי התנאים שיוסיף לו דברים יותר ממה שסוכם משום "לא תחמוד"

רבינו החפץ חיים זצ"ל כ' בספר המצוות הקצר (ל"ת מצוה מ') וז"ל שלא לחמוד דבר של חבריו וכו' ומצוי זה בחתן שמכביד על חותנו קודם החתונה, שיתן לו דבר פלוני ופלוני מה שלא התנה ע"ז בשעת כתיבת התנאים, ואע"פ שחותנו ממלא מבוקשו, אעפ"כ עובר החתן על לאו זה ד"לא תחמוד" עכ"ל, ורבינו החפץ חיים זצ"ל כ"כ עוד פעם בשמירת הלשון (בסוף הספר). לפ"ז יש לדון כשהחתן חוזר בתשובה, האם צריך להשיב לחמיו מה שהוסיף לו מתוך הלחץ.

האם חייב להחזיר לחותנו על שהפציר בו שיוסיף לו על הנדן

נחלקו הפוסקים אם האיסור של "לא תחמוד" הוא דומה לאיסור של גזילה, וממילא יש בו חיוב השבה, או שמא איסורא דעבד עבד, ואין לו תקנה. התומים (סי' ל"ד סוסק"ג) כ' שמדאורייתא א"צ להשיב דבר שחמד, אבל רבנן עשאוהו כגזל לכל דבריו, וממילא חייב בהשבה, ולפ"ז בנד"ד החתן צריך להחזיר הכסף לחמיו. אבל החידושי הרי"ם (שם עמוד מ"ב ד"ה והנה בתומים) חולק על התומים, וכתב דממה נפשך, היכא שנתרצה ומכרו ברצון, ואמר רוצה אני, ודאי אינו צריך להחזיר אפילו מדרבנן, ואיסורא דעבד עבד, דהא קי"ל תליוה וזבין זביני זבינא, ולא אישתמיט בשום דוכתא שיהיה צריך להחזיר מדרבנן, וכן בשו"ע וכל הפוסקים מבואר שהמקח קיים לגמרי, ואם כוונת התומים היא כשלא אמר רוצה אני, אז נראה דודאי צריך להחזיר מדאורייתא, דכיון שלא נתרצה ולא קנה החפץ כלל, דאי אפשר לקנותו בעל כרחו, א"כ אפילו אם לא חל עליו המ"ע ד"והשיב" לתקן הלאו, מ"מ כיון שלא קנאו למה לא יתחייב להחזיר דבר שהוא של המוכר ואינו שלו.

לפ"ז בעניננו, כיון דנחלקו הפוסקים בדבר, אי אפשר להוציא בבית דין את התוספת שהחתן קיבל, אבל עדיין יש להסתפק אם ראוי שיחזיר מה שקיבל לחמיו, ובהמשך יתבאר עוד צדדים בשאלה זו.

לחץ ההורים על בן לתרום כליה לאחותו

בשו"ת אבן ישראל (ח"ח סי' ק"ה) נשאל שאלה חמורה מאוד, ממי שאחותו זקוקה להשתלת כליה משום ששתי הכליות שלה אינן עובדות, ומבחינה רפואית אין אפשרות לחבר אותה לדיאליזה, וההורים שלו כבר תרמו כל אחד מהם כליה אחד לבתם, ואחרי תקופה קצרה של ששה חדשים ושמונה חדשים הן נדחתו, ולכן ההורים לוחצים על בנם שגם הוא יתרום כליה כדי להציל את אחותו, ושאלתו היתה אם הוא

מחוייב להסכים לבקשתם, כשמדובר על פקו"נ לאחותו, ואע"פ שאינו בטוח שהיא תקלוט את הכליה שלו, כמו שגופתה לא קלטה הכליות של הוריה, בכל זאת לכל הפחות יאריך ימיה בכמה חדשים.

בתוך תשובתו, אחרי ששלל החיוב של כיבוד אב, משום שמצות כיבוד אב הוא משל אב ולא משל בן, הוסיף שבנוסף לכך, אינו חייב לסכן את עצמו גם אם הוא ודאי יכול להציל את אחותו כמבואר בשו"ת הרדב"ז (ח"ג סי' תרכ"ז). עוד חידש, אע"פ שההורים לוחצים עליו, מ"מ הם אינם עוברים על הלאו של "לא תחמוד", כיון שמדובר בדבר שאינו נראה לעין. עוד הוסיף לחדש, שאין איסור לא תחמוד כשחומד דבר כדי ליתנו לאחרים (אבל ע' בשו"ת בצל החכמה ח"ג סי' מ"ה שחולק, וס"ל שעובר גם כשחומד כדי ליתנו לאחרים), ועל פי דבריו כתב, שמסתבר לומר שכוונת החפץ חיים זצ"ל בשמירת הלשון ובספר המצוות הקצר היתה, שאסור ללחוץ לחמיו ליתן לו מהדברים הנמצאים בביתו, אבל הלוחץ על חותנו שיתן לו עוד כסף שיוכל לקנות עוד חפץ, אינו מסתבר לומר שעובר בזה על לא תחמוד, אלא שאין זה דבר ישר. ואמנם קיי"ל דבמקום פקו"נ צריך לעבור על כל המצוות חוץ מג' עבירות, שאני הכא דהא קיי"ל שאסור להציל עצמו בממון של חבירו, וגם לשיטת תוס' בב"ק (ס:) ונפסק שו"ע (ח"מ סי' שני"ט ס"ד) שמותר כשמכוון לפרוע לו בחזרה, שאני הכא שאינו יכול לקבל כליה בחזרה.

לא תחמוד שאינו רק לטובת הלוחץ

בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סי' תר"י) ג"כ העיר על דברי רבינו הח"ח זצ"ל, וכתב דהיה ראוי ללמד זכות על המנהג, דיי"ל שכל האיסור להפציר בחבירו לתת לו או למכור לו, הוא רק כשנעשה לטובתו בלבד, להשיג החפץ מחבירו, אבל כשזהו גם לטובת הנותן, כגון הכא שדרישת החתן היא עבור בתו של הנותן, שתקבל יותר, א"כ זהו לטובתו גופא, בכה"ג יש לצדד שמא אינו עובר בלא תחמוד וצ"ב.

לא תחמוד במתנה

עוד יש להסתפק, האם האיסור של לא תחמוד הוא דווקא במכר או אפילו במתנה, דהרי הראשונים כולם הזכירו הלאו דלא תחמוד במכירה, ומדבריהם משמע דס"ל דאין הלאו שייך במתנה.

בשע"ת (שער ג' אות מ"ג) כ' רבינו יונה זצ"ל בענין לא תחמוד ולא תתאוה וז"ל והוזהרנו על מחשבת הדבר הרע הזה, שלא נסכים במחשבתנו לעשותו שנאמר לא תחמוד, ואם יכסוף אדם שימכור לו חברו שדה או כרם או אחד מחפציו, ולא יש את נפשו למכרו, ואם יפצר בו ברוב דברי תחנונים יבוש להשיב פניו, אסור לפצר בו, כי זה כמו הכרח ואונס, והחומד לקחת כל חפץ והוא איש נכבד שאם ישאל שאלה, אור פניו לא יפילון, אסור לשאול מעם רעהו מקח או מתת, בלתי אם ידע כי נתון יתן לו בנפש חפיצה, ולא ירע לבבו בתתו לו עכ"ל. הרי מבואר דס"ל דגם במתנה שייך האיסור של לא תחמוד, הגם דהרמב"ם הזכיר לאו זה רק לגבי מכר. וע"ע בסמ"ג (מצוה קנ"ח) דגם מדבריו מבואר דס"ל ששייך לא תחמוד כשמפציר בו שיתן לו מתנה.

והכי מבואר בדברי רבינו החפץ חיים זצ"ל בספר המצוות הקצר הנ"ל (ל"ת מ'), שהביא דוגמא ללאו של לא תחמוד וז"ל ומצוי זה בחתן שמכביד על חותנו קודם החתונה שיתן לו דבר פלוני ופלוני מה שלא התנו ע"ז בשעת כתיבת התנאים.....אעפ"כ עובר החתן על לאו זה דלא תחמוד עכ"ל.

בשו"ת ארץ צבי (ח"א סי' ג' סק"ו) הוסיף, דאפילו אם רבינו יונה לא הי' כותב דשייך הלאו במתנה, ג"כ הי' ראוי לדון כן, דאם עובר בלאו במכר שנתן מעות, כש"כ שאם מפציר ליתן לו מתנה שעובר, אבל הביא שהאמרי אמת זצ"ל ואביו השפ"א זצ"ל ס"ל דשיטת רבינו יונה היא דעת יחיד ואינה אלא מדת חסידות במתנה.

חומר האיסור לבקש מתנה כשהמתבקש נותן לו משום שמתבייש לסרב

אמנם יש להעיר, דבלא"ה יש איסור אחר בזה, לפמש"כ בחכמת מנוח בב"מ (כ"ב. ד"ה משום כסיפותא) וז"ל מכאן מוכח בהדיא דמתנה שאדם נותן משום כסיפותא, יש בה משום גזל ואסור לקבלה, וע"ז נאמר ושונא מתנות יחיה עכ"ל, וע"ע בספר חסידים (סי' תתרמ"ב) שג"כ כ"כ.

האם המוכר עובר בלפני עור כשמשכים למכור בעקבות הלחץ של הלוקח

בשו"ת שערי דעה (ח"א סי' קמ"ט – ובנדמ"ח סי' ר"ס) דן, האם המוכר עובר בלאו של לפני עור אם מישהו מפציר בו למכור לו חפץ שאינו עומד למכירה עד שנתרצה למוכרו לו, דאז עובר הלוקח בלאו דלא תחמוד, דאפשר המוכר עובר על לאו דלפני עור בהסכמתו למוכרו לו, וא"כ אסור לו למוכרו למי שמפציר בו שימכרו לו, גם אם הקונה יתן סכום כסף שהמוכר היה מוכן למוכרו בלב שמת, או שמא אין איסור של לפני עור. בסוף דבריו נוטה לומר דיש בזה לאו דלפני"ע (וכ"כ בתורה תמימה בפי' יתרו כ' י"ד אות צ"ח), אבל סיים שעדיין צ"ע.

בשו"ת בצל החכמה (ח"ג סי' נ"ו) ובשו"ת שבט הקהתי (ח"ג סי' שכ"ט) הוכיחו מדברי המנחת חינוך (מצוה ל"ח ד"ה והנה לאו) דאין המוכר עובר בלאו דלפני"ע, מדכתב שם שאם הלוקח עבר על לא תחמוד, המקח קיים, ולא אמרינן כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני (תמורה ד:), משום שרק הלוקח עבר איסור ולא המוכר, ואפשר שהמוכר נתרצה לבסוף למכור בלב שלם, ואם נאמר שלא מועיל המכירה, יהיה קנס גם על המוכר, והרי המוכר לא עשה איסור, ולכן המכירה קיימת. ואם נאמר דבנתרצה המוכר למכור לו, גם הוא עבר על עבירה, דהיינו העבירה של לפני עור, א"כ גם המוכר עשה עבירה וראוי לקונסו, אלא ודאי המוכר אינו עובר בזה על לפני"ע.

למה חל המקח כשהקונה עבר על לא תחמוד

המגיד משנה (פ"א מגזילה ה"ט) הקשה למה חל המקח כשהלוקח הפציר הבעלים בדברים עד שהסכים למוכרו לו, הא קיי"ל כרבא בתמורה (ד:): דכל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני, ות"י דהוי כמו שקונה גזילה בשינוי, ומבואר בתמורה שם דגם לרבא קנה, א"כ הכא נמי קנה החפץ בדמים.

המנ"ח (מצוה ל"ח סק"ב ד"ה והמגיד משנה) הקשה על המגיד משנה, דשאני התם שיש גזה"כ דדרשינן "אשר גזל" - כעין שגזל, ולכן קנה בשינוי, וא"כ א"א ללמוד משם להל' לא תחמוד. אבל השער המלך (פ"א מגזילה ה"ט) הסביר את שיטת המ"מ, דכיון שחידשה התורה בגזל שהגזלן קונה אע"פ שעבר איסור, יש ללמוד מזה לכל דבר שיש בו קנין, שהקנין מועיל אע"פ שעבר על מימרא דרחמנא. המנ"ח בעצמו יישב את קושייתו לפמשי"כ בשו"ת מהרי"ט (ח"א סי' ס"ט), דהא דקיי"ל דכל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני, היינו דווקא אם יתוקן האיסור אם נאמר דלא מהני, אבל אם לא יתוקן האיסור כו"ע מודו דמהני, ולפי"ז באופן שחמד החפץ או קרקע של חברו, והפציר בו עד שהסכים למוכרו לו, אם נאמר דלא מהני ואין הקנין כלום, מ"מ עבר על לא תחמוד לכו"ע, ואף להרמב"ם שפסק דבכל גזל גם עובר על לא תחמוד, א"כ לא יתוקן האיסור כלל, ואדרבה יתווסף לו עוד איסור של לא תגזול, א"כ לכו"ע מהני, ולכן שפיר פסק הרמב"ם שהמקח קיים, אע"פ שעבר על הלאו.

אולם יש שהעירו על תירוץ זה, דאם נאמר שלא חל קניינו, יתבטל האיסור, דהרי לא היה בדעתו לגזול מחבירו, וגם על האיסור של לא תחמוד אינו רוצה לעבור, אלא הוא סבור שאינו עובר בלאו, כיון שמשלם דמי החפץ, ואם יתבטל קניינו, יחזיר החפץ לבעליו, ובכה"ג לא יעבור באיסור של לא תחמוד כיון שאין כוונתו ליקח החפץ לעצמו בלא קנין.

מרן הגר"א וסרמן הי"ד בקובץ שיעורים (ב"ק אות ק"א) ת"י, כיון דהלאו של לא תחמוד אינו תלוי בחלות הקנין, דהרי אף אם לא נתרצה לבסוף מ"מ עובר בלא תחמוד, א"כ לא שייך בכה"ג לא מהני. אבל לכאורה הנחה זו של הקו"ש אינו מוסכם, דהרי הרמב"ם פסק דאין לוקין על לאו דלא תחמוד לפי שאין בו מעשה, והשיג הראב"ד דהיכן מעשה גדול מנטילת החפץ, דהא אינו עובר בלא תחמוד עד שיקח החפץ, ות"י המגיד משנה דהראב"ד שהק' כן אזיל לשיטתו דאינו עובר בלא תחמוד א"כ בעל החפץ לא אמר רוצה אני, ומדינא עדיין הוא שלו, וכשזה נוטלו הו"ל גזלן ואז עובר נמי בלא תחמוד, ולכן ס"ל להראב"ד דאיכא מעשה רבה, של מעשה הגזילה. אבל הרמב"ם לשיטתו ס"ל דאפילו אם בעל החפץ הסכים למכור בעקבות הפצרות הלוקח, ג"כ עובר הלוקח בלא תחמוד, וא"כ האיסור אינו עצם הקנין דהרי הסכים למכרו לו,

אלא ההשתדלות שהשתדל לרצותו הוא האיסור, וההשתדלות לא היה מעשה. אבל לכאורה צריך להבין חילוק זה, דאטו לא שייך השתדלות ע"י מעשה גמור כגון תליוהו וזבין, א"נ שנתן לו דמים הרבה ועי"ז פעל שירצה, והיאך פסק הרמב"ם דעל לאו דלא תחמוד אינו לוקה משום שאין בו מעשה.

מ"ן הקה"י זצ"ל ת"י בברכת פרץ (פי' יתרו), דעיקר העבירה של לא תחמוד היא החימוד שבלב כדכתיב לא תחמוד, שהוא ענין תשוקה ורצון, רק ששיעור החמדה שיש בה אזהרה, הוא חמדה כזו שהביאה לידי תוצאה של השגת הדבר, ונמצא שאין ההשתדלות עצמה מעשה של עצם האיסור, אלא החמדה המשפיעה על ההשתדלות היא האיסור, ומעשה ההשתדלות אינו אלא תנאי בגדר העבירה של חמדה (שאינו עובר עד שפעלה החמדה לתוצאות), וכל כה"ג שפיר נחשב כלאו שאין בו מעשה כיון שאינו מעשה בעצם האיסור אלא בהתנאי, והביא סמך לכך, מהא דמבואר לגבי קדשים בזבחים (כ"ט:). דהמחשב בקדשים הוי לאו שאין בו מעשה, אע"פ דלא שייך מחשבה בקדשים אלא בשעה שעושה אחד מד' עבודות המתירים הקרבן, בכל זאת נחשב כלשאב"מ משום שהעבירה אינה המעשה אלא המחשבה, ורק שיש תנאי בגדר המחשבה שאינו עובר עליה אך ורק בשעה שעושה אחת מד' העבודות. לפ"ז יש לבאר דזה גם טעמא דלא תחמוד, שהאיסור הוא חמדת לבו, אלא שיש תנאי שאינו עובר א"כ החמדה פעלה.

סיכום לדינא

לפ"ז בעניננו, יש לצרף כמה סניפים לבאר למה החתן לא עבר על "לא תחמוד": א. י"א שהאיסור של לא תחמוד, הוא רק כשחומד חפץ מסויים (והכי מדוייק בלשון החפץ חיים זצ"ל בספר המצוות הקצר, "שיתן לו דבר פלוני ופלוני"), ולא כשחומד כסף של השני. ב. י"א שאין איסור כשהנותן ג"כ נהנה ממה שהוא נותן, וכאן בודאי האב נהנה אם בתו יהיה לה דירה. לפ"ז קשה לומר שהחתן צריך להחזיר הכסף שחמיו הוסיף לו, בפרט שנחלקו הפוסקים אם יש מצוה של "והשיב" אפילו אם עבר על "לא תחמוד". אמנם לפמ"ש"כ בספר חסידים ובחכמת מנוח, דמתנה שאדם נותן משום כסיפותא, יש בה משום גזל, עדיין יש להסתפק אם יש מצות "והשיב" משום הגזל שבדבר, ולא משום "לא תחמוד".

ברכה על דבר שהשיג ע"י חמדה

הגר"א גנחובסקי זצ"ל הסתפק (אגן הסהר ח"א עמוד 140), במי שחמד דבר מאכל או חפץ של מצוה של חברו, האם יכול לברך הרכת הנהנין או ברכת המצוות עליו, או שמא זה דומה לגזל שפסק המ"ב (סי' קצ"ו) דאפילו לאחר שעשה בט קנין שינוי, אין זה מברך אלא מנאץ, דאמרו חז"ל גזל חטין וטחנו אין זה מברך אלא מנאץ.

בשו"ת גינת ורדים (או"ח סי' כ"ו – כ"ח) הביא מחלוקת מהר"א הלוי ומהר"י הלוי אם הכלל הזה נוהג רק באיסור גזל, או גם בשאר איסורים. ויש לדון במה שמביאים בשם הקדושת לוי זצ"ל, דכאשר בירך בר"ה "מלך מוחל וסולח לעוונותינו", אמר שיש לבטוח בסליחה, דא"כ תהא הברכה לבטלה, ונתן משל למי שבא אביו ממדינת הים עם פירות, ואמר האבא שרוצה לשומרם לשבת, מה עשה הבן בפקחותו, בירך עליהם ברכת הנהנין ורמוז לאביו שכדי שלא תהא ברכתו לבטלה, מוכרח ליתן לו מהפירות. ולפי המבואר יש לדון, דכיון שעובר בלא תחמוד בברכה זו, דהרי על ידה הוא מפציר באביו שיתן לו מהפירות כדי שלא תהא ברכתו לבטלה, א"כ אדרבה אסור ליתן לו מהפירות כדי שלא להכשילו באכילה בלא ברכה.

חומרת הלאו של "לא תחמוד"

רבינו בחיי כ' בכד הקמח (עמוד קע"ח) שכל המצוות שבעשרת הדברות הם במעשה, מלבד ב' דברות שהם במחשבה, הראשונה והאחרונה, ושניהם תלויים זה בזה, דככל שאדם מחזק את עצמו בקיום ה"אנכי ה' אלוקיך", כך גם יכול להנצל שלא לעבור בלאו דלא תחמוד, דרק ע"י שמאמין שהקב"ה דואג לכל מחסורו, יכול האדם להסיק במחשבתו שאם אין לו דבר מה, ולחבירו יש, הרי זה סימן שזהו הטוב האמיתי שהקב"ה מטיב עמו בשעה זו.

ורבינו הגר"א ז"ל (אבן שלמה פי"ג סי"ב) כ' וז"ל כל העבירות והחטאים באים מחמדה, כמו שאמרו כי לא תחמוד כולל כל הדברות וכל התורה, והסתפקות שהוא ההיפוך הוא יסוד של כל התורה, והוא אמונה שלימה, שלא לדאוג דאגת מחר, ומי שלבו טוב במדת הבטחון, אע"פ שעובר עבירות חמורות, הוא יותר

טוב ממי שמחוסר בטחון, שעייז בא לידי קנאה ושנאה, אעי"פ שעוסק בתורה ובגמילות חסדים, שכל זה אינו אלא לעשות לו שם עכ"ל.

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ש"ק פ' ואתחנן תשפ"ב

מי חייב לשלם הוצאות החזרת המזוודות שנתחלפו

מעשה שהיה בראובן שנסע מצפת לביתו ביוקנעם מאוחר בערב, ועלה על האוטובוס שנוסע לירושלים דרך יוקנעם, והכניס מזוודה לפתח תא המטען. אחרי שהוא כבר עלה על האוטובוס, בא שמעון תושב צפת, שנסע לירושלים עם משפחתו לרגל חתונת בנו למחרת, ורצה להכניס המזוודה שלו בתא המטען, וכיון שלא היה מספיק מקום, הוא דחף המזוודה של ראובן יותר פנימה לתוך תא המטען. כשהגיעו ליוקנעם, ראובן הוציא את המזוודה מפתח תא המטען, והיה בטוח שהוא שלו משום שהיה ממש זהה למזוודה שהניח שם. כשהגיעו לירושלים, שמעון רצה להוציא את המזוודה שלו, וראה תוית על המזוודה שהיא שייכת לראובן, שכל פרטיו רשומים עליה. שמעון התקשר מיד לראובן אעי"פ שכבר היה מאוחר בלילה, והעיר לו בעדינות שהוא לקח את המזוודה שלו.

ראובן הודה שהוא טעה, והסכים שיבא למחרת לירושלים כדי להחזיר את המזוודה, ולקבל המזוודה שלו. אבל שמעון דרש ממנו בתוקף שיקח מונית, ויביא את המזוודה עוד באותו ערב, משום שהרבה בגדים ודברים אחרים הנצרכים לצורך החתונה היו בתוכה, בין של החתן, ובין של בני משפחתו, ויש צורך גדול לקבלם מיד על הבוקר, וכיון שלקח אותם שלא ברשות, הרי הוא גנב, וגנב בשוגג הוא גם גנב, ועליו לדאוג להחזרת המזוודה מיד באותו ערב. לעומתו ראובן טען, ששמעון הוא זה שדחף את המזוודה שלו יותר פנימה, וזה מה שגרם החלפת המזוודות, אבל שמעון טען לו, שתא המטען עומדת לרשות כל הנוסעים, וממילא לא עשה שום עול במה שדחף את המזוודה של ראובן פנימה, וראובן היה צריך לבדוק אם הוציא את המזוודה שלו, בפרט שהיתה תוית על המזוודה עם שם הבעלים.

שיטת הקצוה"ח שגזלן בשוגג אינו גזלן

כדי לדון בשאלה זו, צריך להגדיר אם ראובן מוגדר כגנב בכלל, דאפשר כיון שהיה בשוגג אינו נחשב כגנב, ואת"ל שאינו גנב, האם דינו כשומר אבידה, ואפילו אם נאמר שדינו כגנב, יש לדון האם גנב כזה חייב להחזיר את הגניבה לבית של הגנב. גדולי הפוסקים נחלקו בדינו של גנב וגזלן בשוגג: הקצוה"ח (סי' כ"ה סק"א) הוכיח מהסוגי' בב"ק (כ"ו:) דרק לגבי מזיק מרבינן שוגג כמוזיד מריבוי דקרא, אבל בגניבה וגזילה אין בהם ריבוי שחייבים גם בשוגג, והביא ראי' מתוס' בב"ק (ע"ט. ד"ה נתנו) והנמו"י שם (כ"ט: לדפי הרי"ף), שאם אמר לחבירו קח לי שור שהוא בבית פלוני שהוא שלי, ונמצא שאינו שלו אלא לגנבו נתכוון, שניהם פטורין, המשלח פטור משום דאין שליח לדבר עבירה (לפי השיטות דאש"לד"ע גם אם השליח היה שוגג), והשליח פטור משום שלא ידע. הרי מבואר מהא דהשליח פטור, דגזלן בשוגג פטור (ובמלואי חושן שם האריך טובא בזה, והביא שטמ"ק בב"ק ס"ט. בשם תלמידי רבינו פרץ שכתבו כן בפירוש), וכך נקט השעה"מ (סי' ע"ב סק"א).

שיטת הנתיבות שלפעמים גזלן בשוגג חייב משום מזיק בשוגג

מאיך גיסא, הנתיבות (שם סק"א) חולק וס"ל שאין חיוב גזלן אא"כ מכוון לקנות, אבל כשאינו מכוון לקנות אינו חייב מדין גזלן, אלא דלפעמים יתחייב משום מזיק בשוגג, כגון שנתנו לגנב... ומחמת גרמת הנתניה א"א להחזיר השור, אז חייב מטעם גורם להזיק, דמזיק אפילו בשוגג חייב, וא"כ גם אם הוא חייב בשוגג מטעם מזיק, מ"מ אינו חייב באונסין.

ולכן אם הוא חשב שהחפץ הוא שלו, ובכלל לא התכוון לקנות הגזילה, בכה"ג הנתיבות מודה לקצוה"ח שאינו מוגדר כגזלן בשוגג, דהרי הגדר של גזלן הוא שרוצה להכניס לרשותו דבר ששייך לשני, ואז יש לו קנייני גזילה וחייב באונסין, וכן שיטת העונג יו"ט (סי' ל"ט).

שיטת המחנה אפרים

המחנה אפרים (דיני גזילה סי' ז') דן בענין גזלן בשוגג, והוא מחלק בין אם לא ידע שלוקח חפץ של מי שהוא אחר, ולא התכוון לעשות קנין כלל, ובין היכא שרצה לעשות קנין, אלא שלא ידע שהחפץ הוא גזול, כגון שאם גזל ומכר החפץ הגזול לחבירו, מעיקר הדין בע"ח של הגזלן רצה מזה גובה, ורצה מזה גובה, אע"פ שהשני לא ידע שהוא גזול. אמנם גם אם הנגזל יש לו הזכות להוציא את הגזילה, מ"מ מדין "תקנת השבים" הוא צריך לשלם ללוקח. אבל אם גזל ופרע את חובו בחפץ הגזול גופא, הנגזל יכול להוציא הגזילה מיד מי שקבלו. עוד כ' המחנ"א, שגזלן בשוגג הוא גזלן, בפרט אם התכוון לקנותו בתור פרעון חובו.

אבל הביא הסוגי' בכתובות (ל"ד:) שאם השאיר להם אביהם פרה שאולה, וטבחה או מכרה, משלמין דמי בשר בזול מדין נהנה, והק' הריטב"א שם למה אינם משלמין השווי של כל הפרה מדין גזלן בשוגג, ות"י דכיון שלא ידעו שהפרה שייכת למי שהוא אחר, אין להם דין גזלן, דלא היתה להם כוונה לגזול, ומזה הוכיח המחנה אפרים דגזלן בשוגג אינו גזלן, אבל דחה הראי"י, דהתם לא התכוונו לעשות שום מעשה קנין, משא"כ אם התכוון לעשות קנין, אלא שטעה, הרי הוא גזלן, ורק אם חשב שהוא שלו וטעה, בכה"ג אינו גזלן.

ולכן נקט המחנ"א שאם הוא חשב שהוא שלו, אינו גזלן כלל, משום שלא נתכוון להוציא החפץ מרשות הבעלים, משא"כ בלוקח מן הגנב, אע"פ שאינו יודע שהחפץ גזול, מ"מ כיון שנתכוון לקנותו ולהוציאו מרשות הבעלים, הוי גזלן.

שיטת האמרי משה ומרחשת ומאירי ורש"י שגזלן בשוגג הוי גזלן גם כשחושב שלוקח חפץ שלו

אבל האמרי משה (סי' ל"ג סק"ח) כ' דבגנב וגזלן א"צ כוונה רק מעשה קנין, ולכן חולק על הקצוה"ח דס"ל שאם הגנב וגזלן לא ידעו שהיה של זהב, לא קניא להתחייב באונסין, וגם המרחשת (ח"ב סי' ל"ב) חולק על הקצוה"ח בזה, וראיתי מציינים דזוהי גם שיטת המאירי בב"ק (צ"ה). שכתב שגזלן בשוגג הוי גזלן, וז"ל מי שגזל אע"פ שאינו מתכוון לכך, כגון שהיה סבור שהיא שלו, או שלקח מגזלן ואינו יודע שגזל ונשתנית בידו... דינו כגזלן גמור עכ"ל, וכן מוכח מרש"י בחולין (מ"א). שהסביר הא דשנינו, המנסך במזיד חייב בשוגג פטור, ופי' וז"ל בשוגג - שלא ידע שהיא תרומה, ולא ידע שהוא נאסר בנסוך זה, או כסבור יין שלו הוא עכ"ל, ומבואר בגמ' שם שאין לו פטור מדין קלב"מ, משום דמעידנא דאגביה קניא, ולא מתחייב בנפשו עד דמנסך, ולפי' מוכח דחייב משום גזלן, גם באופן שחשב שהיין הוא שלו. הרי מבואר בדברי המאירי ורש"י, דס"ל דגם כשחשב שהוא שלו הוי גזלן.

הרי מבואר בקצוה"ח ובנתיבות ובמחנ"א, ובריטב"א, שבלי כוונת קנין אינו גזלן בשוגג. אבל האמרי משה (סי' ל"ג סק"ח) ומרחשת (ח"ב סי' ל"ב) חולקים עליהם, וס"ל דא"צ כוונה להיות גזלן, וגם אם הוא חושב שהוא שלו, אם עשה מעשה קנין הרי זה נחשב גזילה. היוצא מזה דבעצם יש ג' שיטות בפוסקים בענין גזלן בשוגג. א. גזלן בשוגג שהתכוון לעשות מעשה קנין, אלא שלא ידע שהוא גזול. ב. גזלן שלא התכוון לעשות מעשה קנין כלל משום שחשב שהוא שלו. ג. לא התכוון לגזול, ולא ידע שהוא גזול, ולא התכוון לעשות קנין, אבל בפועל עשה קנין, לפי האמרי משה ומרחשת גם זה נקרא גזלן.

האם חייב להשיב אבידה לבית הבעלים

לפי' יש לדון בנד"ד, דהרי זה ברור שראובן לא התכוון לעשות מעשה קנין במזוודה, כיון שהוא היה בטוח שהיא שלו, וממילא לפי הקצוה"ח ונתיבות ומחנ"א וריטב"א אינו גזלן, וא"כ יש לו דין של

משיב אבידה, ואמנם נחלקו הפוסקים אם המוצא חייב להוליך האבידה לבעלים, ובשו"ת בנין שלמה (בהקדמה שניה לפי כי תצא) כ' שאם בעליו נמצאים תוך רס"ו ושני שלישי אמה חייב להביאה להם, ובמרחק יותר מזה יכול להודיעם, ויש מחלקים בין אם ידע מי הוא בעל האבידה מיד כשהגביהה, דאז חייב להשיבה לו, משא"כ אם רק נודע לו אחרי שהביאה לביתו, דאז סגי במה שיוודיע לו, אבל למעשה רוב הפוסקים ס"ל, אם הודיע לבעלים שהאבידה נמצאת אצלו, שוב אינו חייב לטרוח להחזיר האבידה לבית הבעלים (עי' משפט האבידה סי' רנ"ט שערי צדק סק"ד שהאריך בזה, והביא בשם מרן החזו"א והאג"מ זצ"ל דסגי אם יודיע לבעלים, וע"ע בפתחי חושן ה' אבידה פ"ז סק"ב).

האם גזלן חייב להוליך הגזילה למקום שהנגזל נמצא שם

והנה עד עכשיו היה הנדון אם ראובן נחשב כגזלן, אבל עדיין יש לדון האם גזלן חייב ללכת למרחקים להחזיר הגזילה לנגזל. שנינו במתני' בב"ק (ק"ג.) הגוזל את חברו שוה פרוטה ונשבע לו (פרש"י על שקר והודה) יוליכנו אחריו למדי (פרש"י דאין לו כפרה עד שיחזיר לנגזל עצמו, כדכתיב לאשר הוא לו וגו', וגבי נשבע לשקר כתיב) וכן נפסק להלכה בשו"ע (ח"מ סי' שס"ז ס"א), אבל אם לא נשבע לו, כ' שם בשו"ע ע"פ הגמ' (שם ק"ד.), וז"ל הגוזל את חברו, אע"פ שכפר בו, הואיל ולא נשבע, אם חזר והודה אינו חייב לרדוף אחר הבעלים להחזיר להם, אלא יהא בידו עד שיבואו (ויודיע להם) ויטלו את שלהם עכ"ל.

וע' במנ"ח (מצוה ק"ל סק"ו) שהקשה דלכאורה צריך להוציא חומש מנכסיו כדי לקיים מצות "והשיב את הגזילה אשר גזל", ובפרט שהוא בא לתקן את הלאו, ואדם חייב להוציא כל ממונו כדי שלא לעבור על לאו מה"ת, והיאך נפסק דסגי במה שמודיע לנגזל שהגזילה נמצאת אצלו. הסמ"ע (סי' שס"ז סק"ב) הסביר שהגזלן אינו חייב להחזיר הגזילה לבית הנגזל משום "תקנת השבים", ולכן אע"פ שיש מצוה של "והשיב את הגזילה אשר גזל", בכל זאת משום תקנת השבים א"צ להביאו לביתו של הנגזל, ומ"מ אם נשבע לשקר שלא גזל, ואח"כ הודה שנשבע לשקר, צריך להחזיר החפץ שגזל אפילו עד מדי, מדין כפרה. אבל הש"ך (שם סק"ב) חולק על הסמ"ע, וכתב דמעיקר הדין הגזלן אינו חייב להחזיר את הגזילה לבית הבעלים, ואפילו לצאת ידי שמים (ע"ש סק"א).

אמנם בערוך השולחן (שם ס"א) כתב וז"ל ונראה דזהו דוקא כשגזלו כאן והנגזל הלך למקום אחר, אבל אם גזלו במקום האחר שהנגזל גם עתה שם מחוייב להוליך לו למקום שגזלו, דכל הגזלנים צריכין להשיב לאותו מקום שגזלו (וכן משמע בש"ך סי' שפ"ו סק"ח) עכ"ל.

ויש שכתבו (דברי יחזקאל סי' י"ג סק"ג) שבכל המצוות והעבירות שהם משום הפסד ממון חבירו, אין לחייבו לבזבז ממון כדי למנוע הפסד ממון חבירו, ויש מהאחרונים שנקטו (מרכבת המשנה ה' גזילה פ"ח ה"ה), ונתיבות סי' שד"מ סק"א) שלאחר שהודה שגזל, אין החפץ נחשב גזול אלא הוא כפקדון אצלו, ונתקיימה מצות השבה אע"פ שבפועל עדיין לא החזירו לבעלים.

סתירת הסוגיות אם הגזלן צריך להוליך הגזילה לנגזל

אבל יש להקשות טובא בסתירת הסוגיות בזה, דהרי שנינו בב"ק (צ"ח.) הזורק מטבע של חברו לים הגדול (פרש"י אע"פ שאינו יכול ליטלו) פטור (פרש"י כדמפרש ואזיל דלא שקליה בידיה, אלא דאדייה שהיתה ביד בעלים, והכהו זה תחת ידו, וניתזה לים, הואיל וצלולים הן וקא חזו ליה, אמר ליה הא מנח קמך ואינה אבודה, ואי משום דבעי למיתב זוזא לבר אמוראה למישט ולמישקליה, גרמא הוא שגורם להפסידו אותו שכר, וגרמא בנזקין פטור), מאי טעמא, אמר הא מונח קמך, אי בעית שקליה, והני מילי בצלולין דקא חזי ליה, אבל עכורין דלא קחזי ליה לא (פרש"י אבל עכורין בשעת התזה, דהוה ליה מעשה בידים, אבוד הוא, ואין זה גורם אלא ממש, דהא ממש התיזו), והני מילי דאדייה אדויי, אבל שקליה בידיה מיגזל גזליה, השבה בעי מיעבד, וכן נפסק להלכה בשו"ע (ח"מ סי' שפ"ו ס"א וברמ"א ס"ב), וכ' הש"ך (סק"ח) בשם המהרש"ל (יש"ש בב"ק פ"ט סי' ט"ז) וז"ל ונ"ל אף היכא דשקליה, דצריך למעבד השבה, מ"מ יצא במה שמשלם לו שכר בר אמוראה, ואינו צריך להיטפל ביה יותר עכ"ל, אבל הש"ך חולק עליו וס"ל כיון דבעי למעבד השבה, אינו יוצא עד שמחזירה למקום שנטלה.

וצריך להבין טובא, מאי שנא במטבע שזרקו לים שצריך לטרוח להחזירו לו, ומאי שנא בגזל שוה פרוטה שאינו חייב להוליכו אחריו למדי אם לא נשבע לשקר.

באילת השחר (ב"ק ק"ד. ד"ה הא) כ' דיש ליישב סתירת הסוגיות, דבמים צלולים צריך להשיב המטבע לבעלים כיון שאינה במקום המשתמר, וא"א לומר שהגזלן נהפך להיות שומר פקדון כשאינה במקום המשתמר, משא"כ בגזלן שהגזילה נמצאת ברשותו במקום המשתמר, אז כשמודיע לנגזל, הוא נהפך להיות שומר, ולכן אינו חייב ללכת להחזירו לנגזל (אא"כ נשבע לשקר, דהתם בעי כפרה).

האם גזלן חייב להחזיר הגזילה מיד

והנה אפילו אם נגדיר ראובן כגנב, ואפילו אם הוא חייב להוליך הגניבה למקום שהנגזל נמצא, אבל מי יימר שחייב זה הוא מיד, דאפשר זמן חיוב השבת הגזילה הוא בעוד יום או יומיים, וא"כ אין לו חיוב לשלם עבור מונית בלילה כדי להביאה מיוקנעם לירושלים מיד. אבל זה אינו, מדכתב השעה"צ בה"ל יוהכ"פ (סי' תר"ו סק"ב) וז"ל ונראה פשוט, דבאיסור גזל ואונאה וכה"ג, דידוע שהוא לאו הניתק לעשה ד"והשיב את הגזילה", **אין רשאי להמתין עד ערב יוהכ"פ, דכל שעה ושעה יש עליו חיוב עשה זו**, דהוא תיקונו של לאו, ודומיא דכל עשה דאורייתא שחייבו חז"ל לעשותו בבוא זמנו, כמו לולב וברכת המזון וקריאת שמע וכדומה, וכל שכן בזה שעבר מתחילה על לאו דאורייתא עכ"ל, וכ"כ גם בח"י מהר"ם שיק (ב"מ ה: ד"ה תוד"ה דחשיד אממונא) וז"ל גזילה כיון דבכל שעה ושעה עובר עליו בקום ועשה להשיב את הגזילה, הוי ל"י כאילו עבר הרבה פעמים עכ"ל. וראיתי שמציינים מקור לחידוש זה בספרא על הפסוק "והשיב את הגזילה אשר גזל (פרשה י"ג) וז"ל והיה מיד, מה יעשה והשיב עכ"ל.

חיוב תשלום כדי למנוע היזק בגרמא

אבל העירו לי, דגם אם יש מקום לפטור ראובן מלנסוע לירושלים, בין אם הוא גנב ובין אם הוא משיב אבידה, אבל כיון שאי השבת המזוודה גורמת היזק לשמעון, הא קיי"ל דאע"פ שגרמא בניזקין פטור, היינו דווקא לאחר שכבר נעשה הנזק בגרמא, אבל לפני שנעשה הנזק, ב"ד יכולים לכופו ע"י נדוי שיסלק את הנזק, או שיקבל עליו לשלם כל נזק שיבא בגרמתו (עי' רמ"א חו"מ סי' שפ"ו סי"ג, ושו"ע סי' נ"ה סי"א, וסי' קע"ה סי"מ), ולכן נפסק בשו"ע (שם) לגבי בר מצרא, המוכר לעכו"ם או שוכר לו, משמתין אותו עד שיקבל עליו כל אונס שיבא מהעכו"ם, עד שינהוג העכו"ם עם בן המצר שלו בדיני ישראל בכל, ואם אנסו בדבר שלא כדין ישראל משלם המוכר.

הרי מבואר שאם ראובן יגרום נזק לשמעון בזה שלא יביא לו את המזוודה באותו לילה, משמתין ליה, ומסתמא חייב להוציא הוצאות כדי שלא יגרום נזק לשמעון, ואחרים טענו שאין ראובן גורם נזק לשמעון אא"כ הוא מונע ממנו מלהשיג את המזוודה שהיא כ"כ נצרכת לו, אבל אם הוא מודיע לו שהמזוודה נמצאת ביוקנעם, ושיכול לבא לקחת אותה, מי יימר שראובן חייב להוציא הוצאות כדי להחזירה לשמעון.

סיכום לדינא

תבנא לדינא, נחלקו האחרונים אם גנב בשוגג יש לו דין גנב, בפרט כשחשב שהוא שלו, דבכה"ג לא היה כוונת קנין כלל, ולכן לא מיבעי דלשיטת רוב הפוסקים אין לראובן דין של גנב, אלא גם לפי האמרי משה ומרחשת, והכי מדוייק גם ברש"י ובמאירי, דהוי גזלן גם בשוגג ובלי כוונת קנין, מ"מ אינו חייב להביא הגזילה לבית הנגזל, אב"א משום תקנת השבים, ואב"א משום שברגע שחזר בתשובה, הוא נהפך להיות שומר פקדון וממילא אינו חייב להביאו לבית הנגזל. ואמנם היה מקום לדון שחייב להביאו לשמעון מדין השבת אבידה, אבל רוב הפוסקים ס"ל ששומר אבידה י"ח במה שמודיע לבעל האבידה שהיא נמצאת אצלו. אבל יש שהעירו שחייב לדאוג שיוחזר באותו לילה כדי שלא יגרום נזק לשמעון, אלא דאפשר סגי במה שמודיע לשמעון שהמזוודה נמצאת אצלו, וא"כ אינו גורם לו היזק וצ"ע.